

П. В. Жук

Природно-ресурсний потенціал та природний капітал у парадигмі сталого розвитку Карпатського регіону

На основі аналізу понять природно-ресурсного потенціалу та природного капіталу розкривається роль природних ресурсів у досягненні цілей сталого розвитку. Наводяться дані щодо економічної оцінки використовуваного й перспективного для освоєння природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону України. Наголошується на значних резервах економічного зростання, які забезпечують природні ресурси регіону, та необхідності стимулювання інвестицій у природо-експлуатуючі види економічної діяльності на його території.

Ключові слова: *природно-ресурсний потенціал, природний капітал, Карпатський регіон, сталий розвиток, інвестиційна діяльність.*

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) Карпатського регіону України може відігравати значну роль у забезпеченні його сталого розвитку. Величина, різноманітність, рівень залучення ПРП до господарського використання істотно впливає на галузеву структуру виробництва, характер розміщення продуктивних сил, територіальну організацію господарства та в кінцевому підсумку відображається у задоволенні поточних і перспективних соціально-економічних потреб місцевого населення. Однак досліджень, які б розкривали економічну та соціальну роль використання природно-ресурсного потенціалу в контексті парадигми сталого розвитку регіону, проводиться недостатньо, що і зумовило вибір пропонованої проблематики.

Стосовно сутності поняття природно-ресурсного потенціалу існують різні погляди. Зокрема, В.П. Руденко відмічає, що природно-ресурсний потенціал території характеризується сукупною продуктивністю її природних ресурсів як засобів виробництва та предметів споживання, характеристики яких виражаються у їхній споживчій вартості. При цьому розрізняється сучасна і потенційна продуктивність природних ресурсів. Потенційна продуктивність природних ресурсів характеризує максимально можливу ефективність використання їх у господарстві, яка теоретично може бути досягнута вже на сучасному етапі розвитку продуктивних сил

держави, але за умови оптимальної відповідності фактичної структури природокористування історично сформованій специфіці місцевих природно-економічних, соціальних та інших умов [1].

В інших дослідженнях під природно-ресурсним потенціалом розуміють сукупність природних ресурсів і природних умов, які знаходяться у певних географічних межах, що забезпечують задоволення економічних, екологічних, соціальних, культурно-оздоровчих та естетичних потреб людини і суспільства [2].

При цьому увага акцентується на тому, що природно-ресурсний потенціал залежить не тільки від натуральних запасів ресурсів, але і є функцією соціально-господарської системи, у якій вони перебувають і яка визначає можливості та місцеві ефекти їх використання [3].

Аналіз показує, що природні ресурси сучасного Карпатського регіону України у всі історичні періоди чинили суттєвий вплив на господарське життя місцевого населення [4].

Із сучасних досліджень, які розкривають господарську роль природно-ресурсного потенціалу Українських Карпат у забезпеченні сталого розвитку регіону, варто відзначити роботи Л.Г. Руденка та С.А. Лісовського [5], М.А. Голубця [6], В.С. Кравціва [7].

Метою цієї статті є виявлення взаємозв'язку понять природно-ресурсного потенціалу й природного капіталу та спроба їх економічної оцінки в контексті даного дослідження.

Термін “потенціал” (від лат. *potentia* – сила) в економічній теорії має досить широкі аспекти використання і трактується як наявні запаси, засоби, джерела, які можуть бути використані (приведені в дію для досягнення певної мети). Окрім цього, – це інтегровані можливості окремої особи, суспільства в цілому (або держави) в певній галузі чи сфері діяльності [8].

Регіональна економіка, як цілісна система та підсистема національної економіки України, спрямована на вирішення двох груп завдань: забезпечення соціальних функцій відтворення, збереження й примноження природних ресурсів, а також здійснення виробничо-господарських функцій із метою раціонального використання природних ресурсів, виробництва промислової продукції, споживчих товарів, надання послуг населенню.

Перший аспект досліджень дає змогу визначати природно-ресурсний потенціал як складову частину національного багатства країни і з цих позицій оцінювати природно-ресурсний потенціал регіону.

Другий аспект досліджень стосується питань, пов'язаних із визначенням перспектив раціонального природокористування. Наведене вище дозволяє визначати природно-ресурсний потенціал як здатність природних ресурсів задовольняти потреби процесу виробництва матеріальних, культурних і духовних благ у вигляді товарів та послуг для забезпечення життєдіяльності людини та зростання її добробуту.

Критерієм оцінки природно-ресурсного потенціалу як правило розглядають соціально-економічний ефект від ресурсокористування у вигляді кінцевої продукції, отриманої внаслідок господарського використання природних ресурсів чи задоволення особистих потреб людей. При цьому ПРП доцільно розглядати у якості специфічного, природного капіталу, адже його використання також дає можливість отримувати прибуток.

З позицій сталого розвитку сучасна економіка все більшого значення надає природному капіталу у формуванні національного добробуту. Зокрема, розроблені Світовим банком оцінки добробуту націй включають результати оцінювання трьох компонентів капіталу: вироблених цінностей, природного капіталу і людських ресурсів. Такий підхід ґрунтується на дослідженнях, які представлені в розробках “Моніторинг економічного прогресу” [9] та “Стійкість і добробут націй” [10]. Оцінка природного капіталу при цьому базується на оцінці наявності та ефективності використання сільськогосподарських угідь, пасовищ і сіножатей, лісів всіх категорій продуктивності, природоохоронного фонду (заповідні території, заказники, пам'ятки природи), запасів родовищ металів, мінералів, нафти і природного газу. При цьому природний капітал України, розрахований на базі методики Світового банку, є вкрай низьким, що відображає рівень ефективності використання природно-ресурсного потенціалу України як в економічно відсталих країнах. Самі ж фізичні параметри природних ресурсів України (земельних, мінерально-сировинних, лісових тощо) є досить значними.

Ефективне використання природно-ресурсного потенціалу та розвиток природно-сировинної бази з дотриманням принципів екологічності – чи не головний чинник серед факторів зростання економіки країни та регіонів на найближчі роки.

Розгляд місця і ролі природно-ресурсного потенціалу регіону у концептуальній моделі сталого розвитку нами пропонується за схемою, представленою на рис. 1.

Рис. 1. Роль природно-ресурсного потенціалу в концептуальній моделі сталого розвитку

Взаємне накладання соціальної, екологічної та економічної компонент сталого розвитку дозволяє визначити сегмент, який фактично характеризує функції довкілля та його ресурсів (природних ресурсів, природно-ресурсного потенціалу) як середовища проживання соціуму, джерела емоційно-духовних життєвих благ, предмета праці та сировини для створення матеріальних життєвих благ.

За ознаками участі у господарському обороті та процесі виробництва як залучені у господарський оборот, так і перспективні для використання природні ресурси цілком резонно розглядати у якості природного капіталу. Категорія “природний капітал” вперше застосована власне у документах, прийнятих у червні 1992 р. у Ріо-де-Жанейро на Конференції Організації Об’єднаних Націй, за якими концепція сталого розвитку набула офіційного статусу.

У багатьох дослідженнях серед складових моделі сталого розвитку увага приділялася насамперед екологічній компоненті, що не є дивним з огляду на власне гострі екологічні, еколого-економічні проблеми, необхідність розв’язання котрих і привела до формування концепції сталого розвитку. Не ставлячи під сумнів важливість екологічної складової, у даному дослідженні нами акцентується увага на питаннях ролі природно-ресурсного потенціалу у забезпеченні економічного й соціального розвитку, оскільки для гірських регіонів, включаючи Карпатський, питання вирішення економічних і соціальних проблем є не менш важливим, а увага до цих питань з боку науки і практики далека від достатньої.

Метою політики збереження, відтворення та ефективного використання природних ресурсів Карпатського регіону слід вбачати збалансування та оптимізацію використання природних ресурсів, відтворення природних екосистем, підтримка їх цілісності, покращення екологічної ситуації для забезпечення гармонійного розвитку і підвищення якості життя населення регіону. З цього випливає, що політика природокористування в регіоні має вирішити двоєдину задачу: забезпечити ефективне використання природно-ресурсного потенціалу з орієнтацією на максимум кінцевих соціальних та економічних ефектів місцевому населенню, не допускаючи при цьому негативних екологічних наслідків, зберігаючи природні ресурси для майбутніх поколінь.

Досягнутий рівень освоєння природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону можна відобразити через оцінку використаного природного капіталу. Методологія такої оцінки на основі методики Світового Банку в науковій літературі пропонується [11]. Вона дозволяє продемонструвати безпосередні економічні ефекти від використання природних ресурсів регіону за вартістю отриманої первинної продукції сільського господарства, доходів від реалізації деревини та інших продуктів лісу, видобутої мінеральної сировини, доходів рекреаційної галузі тощо. Результати такої оцінки, проведеної на основі даних за 2010 р., відображені у табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка використаного природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону за показниками реалізації продукції, робіт, послуг*

млн. грн.

Сфери економічної діяльності	Області				Всього
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
1	2	3	4	5	6
Добувна промисловість	98,9	898,6	1 200,0	35,6	2 233,1
Переробна промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	878,0	3897,9	14 639,3	589,3	20 004,5
Сільське господарство	2 153,0	1 988,3	4 181,4	2 129,1	10 451,8
Лісове господарство	199,2	215,9	334,6	199,9	949,6
Рекреаційна сфера	301,6	229,7	1 644,0	31,7	2 207,0

*Природно-ресурсний потенціал та природний капітал
у парадигмі сталого розвитку Карпатського регіону*

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5	6
Рибальство, рибництво, будівництво водних споруд	7,5	27,0	9,1	100,5	144,1
Разом	3 638,2	7 257,4	22 008,4	3 086,1	35 990,1

*Складено за даними головних управлінь статистики областей регіону

На наш погляд, більш об'єктивною буде економічна оцінка використовуваного природного капіталу через показники валової доданої вартості у природоексплуатуючих видах економічної діяльності. Результати такої оцінки відображено у табл. 2.

Таблиця 2

Оцінка використовуваного природно-ресурсного потенціалу
Карпатського регіону*

млн. грн.

Сфери економічної діяльності	Області				Всього
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька	
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	1 656	1 788	3 104	1 488	7 976
Добувна промисловість	48	952	707	17	1 724
Переробна промисловість**	219	1 125	2 415	95	3 854
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води***	31	37	895	78	1 041
Рекреаційна сфера	175	140	820	32	1 167
Рибальство, рибництво	2	2	9	2	15
Разом	2 131	4 044	7 950	1 712	15 837

Складено за даними головних управлінь статистики областей регіону

Примітки:

* оцінка проведена у відповідності з даними про показники валової доданої вартості за 2009 р.;

** види економічної діяльності, пов'язані з використанням чи переробкою природних ресурсів регіону;

***без урахування виробництва електроенергії з використанням палива, завезеного з інших регіонів, а також розподілення електроенергії та газу.

При цьому загальні показники економічної оцінки природно-ресурсного потенціалу регіону значно перевищують значення використовуваного потенціалу. Зокрема, природно-ресурсний потенціал тільки за розвіданими балансовими запасами вуглеводневої сировини оцінюється в сумі понад 2 трлн. грн. (табл. 3).

Таблиця 3

Економічна оцінка природно-ресурсного потенціалу Карпатського регіону України за методологією Світового банку (вуглеводнева сировина)

Вид сировини	Кількість родовищ	Родовищ, що розробляються	Одиниця виміру	Балансові запаси	Середня світова ціна	Оцінка
Нафта, газовий конденсат	53	49	млн. т	52,935	110 дол. США/барель (800 дол/т)	338,4 млрд. грн.
Природний газ	96	69	млрд. куб. м	123,9	400 дол/ тис. куб. м	396,0 млрд. грн.
Кам'яне вугілля	32	9	млн. т	1119,1	150 дол/т	1 340,7 млрд. грн.
Сумарно	181	127		1295,9		2 075,1 млрд. грн.

Загалом із використанням природно-ресурсного потенціалу пов'язане формування 22,7% сумарної валової доданої вартості за всіма видами економічної діяльності, що ведуться у Карпатському регіоні України (табл. 4).

Таблиця 4

Природоексплуатуючі види економічної діяльності в економіці регіону

Область	Валова додана вартість, %	Чисельність зайнятих, %
Закарпатська	17,7	26,5
Івано-Франківська	25,8	32,0
Львівська	23,6	22,0
Чернівецька	20,8	28,6
Всього	21,3	25,9

Необхідно зазначити, що наявні у регіоні резерви невикористовуваних запасів природних ресурсів є значними, що забезпечує можливості нарощування економічних результатів природокористування, вирішення на цій основі гострих соціальних проблем регіонального розвитку. Слід також визнати, що навіть обираючи інноваційні моделі перспективного розвитку, такі

економічно слаборозвинуті країни як Україна не можуть собі дозволити нехтування природно-ресурсними можливостями економічного зростання. Тим більше, що ними не нехтують і економічно благополучні країни. Тому у стратегії регіонального розвитку Карпатського регіону України, який володіє значними резервами освоєння природно-ресурсного потенціалу, стале природокористування має зайняти одне з чільних місць, розглядаючись при цьому не лише крізь призму збереження природних багатств, а і як важливий чинник забезпечення соціально-економічного розвитку.

На жаль, слід констатувати, що в останні роки значення природо-експлуатуючих видів економічної діяльності у господарському розвитку регіону, вирішенні питань зайнятості місцевого населення зменшувалося. Так, за період 2005-2010 рр. чисельність зайнятих у видах економічної діяльності, пов'язаними з використанням мінеральних ресурсів, зменшилася на 17,5 тис. осіб, лісових ресурсів – на 17,9 тис. осіб, водних ресурсів – на 1,6 тис. осіб, зрісши тільки у рекреаційному природокористуванні на 0,4 тис. осіб. Всього зменшення зайнятості населення в Карпатському регіоні України у цих видах економічної діяльності за 5 років становило 24,5%.

Використання природно-ресурсних можливостей задля економічного та соціального зростання стосовно Карпатського регіону України може і має зайняти вагоме місце у регіональній стратегії сталого розвитку. Разом з тим, експлуатуючі природні ресурси виробництва є інвестиційно місткими. Власне з цією причиною пов'язане згортання природоексплуатуючих видів економічної діяльності у регіоні. Інвестицій для оновлення основних фондів застарілих виробництв, розширення їх сировинної та виробничої бази вкрай недостатньо. Однак в інтересах не лише регіону, а й держави буде стимулювання активізації економіки регіону, що дозволить зняти низку складних питань, пов'язаних із потребами соціального розвитку гірського регіону, збереження його унікальної етнокультури. Для цього вкрай необхідно задіяти стосовно Карпатського регіону механізми стимулювання інвестиційної діяльності, в тому числі через запровадження спеціального інвестиційного режиму [12].

Список використаних джерел

1. Руденко В.П. Географія природно-ресурсного потенціалу України / В.П. Руденко. – Львів: Світ, 1993. – С. 112.
2. Данилишин Б.М. Природно-ресурсний потенціал сталого розвитку України / Б.М. Данилишин, С.І. Дорогунцов, В.С. Міщенко та ін. – К. : РПС України, 1999. – С. 86.
3. Данилишин Б.М., Шостак Л.Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений . –К. : СОПС Украины НАНУ, 1999 – С. 51-52.
4. Жук П.В. Історія, стан та перспективи розвитку природо експлуатуючих галузей промисловості у Карпатському регіоні України / Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Гірські території: проблеми та перспективи розвитку: [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол. : В.С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2012. Вип. 1(93). – С. 213-223.
5. Руденко Л.Г. Роль Українських Карпат у забезпеченні сталого (збалансованого) розвитку України / Л.Г. Руденко, С.А. Лісовський // Український географічний журнал. 2009. – №3. – С. 23-29.
6. Концептуальні засади сталого розвитку гірського регіону / М.А. Голубець, П.С. Гнатів, М.П. Козловський та ін. – Львів : Поллі, 2007. – 288 с.
7. Кравців В.С. Актуальные вопросы формирования политики устойчивого развития горных территорий в Украине / В.С. Кравців // Экономическое возрождение России. – 2010. – № 1(23). – С. 118-125.
8. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 томах. Т. І. Екологічна безпека та природно-ресурсний потенціал [Кравців В.С., Жук П.В., Гулич О.І. та ін.] / НАН України, Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С.Кравців – Львів, 2013. – С. 41.
9. Seregeldin I. Sustainability and the Wealth of Nations: First Steps in an Ongoing Journey. // Environmentally Sustainable Development Studies and Monograph Series. – Washington D.C. : World Bank, 1996. – No.5 – p. 25-78.
10. World Bank. Monitoring Environmental Progress: A report on Working Progress // Environmentally Sustainable Development. – Washington D.C. : World Bank, 1995. – 115 p.

11. Данилишин Б.М., Шостак Л.Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. – К. : СОПС Украины НАНУ, 1999. – С. 135-136.
12. Жук П.В. Території пріоритетного розвитку як форма активізації інвестиційної діяльності в гірських зонах України // Регіональна економіка. – № 3. – 2012. – С. 75-85.

Жук П. В. Природно-ресурсный потенциал и природный капитал в парадигме устойчивого развития Карпатского региона

На основании анализа понятий природно-ресурсного потенциала и природного капитала раскрывается роль природных ресурсов в достижении целей устойчивого развития. Приведены данные относительно экономической оценки используемого и перспективного для освоения природно-ресурсного потенциала Карпатского региона Украины. Акцентируется на значительных резервах экономического роста, которые обеспечивают природные ресурсы региона, и необходимости стимулирования инвестиций в природоэксплуатирующие виды экономической деятельности на его территории.

Ключевые слова: *природно-ресурсный потенциал, природный капитал, Карпатский регион, устойчивое развитие, инвестиционная деятельность.*

Zhuk P. V. Natural and Resources Potential and Natural Capital in the Paradigm of Carpathian Region Sustainable Development

The role of natural resources in the achievement of sustainable development goals is exposed on the basis of analysis of the essence of natural and resources potential and natural capital. Data on economic estimation of being in use and perspective natural and resources potential of Carpathian region of Ukraine are presented. Considerable reserves of economic growth that maintain natural resources of the region and the necessity to stimulate investment in nature exploitation types of economic activity at its territory are stressed.

Key words: *natural and resources potential, natural capital, Carpathian region, sustainable development, investment activity.*